

Jaun andreok: agur t'erdi.

Bihotzez agurtzen zaituztet Euskal Herriko zazpi probintzietatik Aramaioko ekitaldi honetara etorri zareten guztiok, nire mintzaldi, berbaldi, hitzaldi, prediku edo sermoi honi hasiera eman aurretik.

Euskaltzaindiaren ohiturari jarraituz, lehenengo, aukeratua izan nintzenetik betetzen dudan aulkia bete izan zuen **Henrike Knör Borrás (1947-2008)** jaunari buruz mintzatuko naiz.

Tarragonan jaio zen. Zazpi urte zituela Gasteizera etorri eta euskara ikasi ondoren, euskaraz irakasteko urratsak eman zituen. 1975ean euskaltzain urgazle izendatua izan zen, eta handik bi urtera euskaltzain oso. Filosofian lizentziatua, Euskal Filologian Doktorea eta Euskal Unibertsitateko katedraduna izan zen. Gasteizen Euskal Filologia abian jartzeko lanetan parte hartu zuen. Gero, urteetan bertako irakasle izan zen heriotza-egunera arte. 1977an Euskaltzain oso izendatu zutenetik, etengabeki jardun izan zuen euskararen alde lanean Euskaltzaindian nahiz bertatik kanpo.

Oso zaila da Henrikek burutu zuen lanaren laburpena egitea, oso handia eta ugaria izan zelako! Antzinako jakintsuek izan ohi zuten jakintza entziklopedikoaren jabe zela esanaz laburbilduko nuke. Bera izan dugu azken mende erdi honetan Arabako euskararen lekukorik eta eragilerik nagusiena.

Sancho el Sabio Fundazioak argitaratutako Henrike Knör-en bibliografian honako datu hauek eskaintzen zaizkigu: 38 liburu idatzi zituela, eta beste 23 liburutan partaide izan zela. Horrez gainera 227 idazlan baino gehiago idatzi zituela, horietatik 79 Euskaltzaindiaren Euskara agerkarian, Euskaltzaindiari begirune eta fideltasun handia erakutsiz.

Ezagutu zenuten guztiok dakizuenez, jendearekin harremanetan jarduteko aparteko dohainak zituen. Hori zela-eta hartu zuen parte hainbeste jardunaldi, kongresu, nazioarteko bilera eta halakoetan. Hizkuntzen ezagutzak ere ateara irekitzen zizkion horretarako guztirako. Oso aditua zen, besteak beste, onomastika eta toponimia alorretan. Euskaltzaindian hainbat kargu izan zituen. Buruordea ere izan zen 1996an. Urteetan zehar nabaria izango dugu Araban hark utzitako hutsunea.

Nik, Enrike Knör jauna, politika alorreko jardunean ezagutu banuen ere, 1977tik aurrera harreman estuak izan nituen berarekin, batez ere Bilboko Irakasle Eskolan irakasle lanetan ibili nintzenean. Beraren eta beste askoren ahalegin handiz Gasteizen sortu berri zen Euskal Filologiako Fakultatera eraman nahi izan ninduen, baina garai hartan, Irakasle-Eskolako lanez gainera, 1.000 ikasle inguru biltzen zituzten Santutxuko gau-eskolen ardura nuen, eta ezinezkoa nuela erantzun nion.

Geroago, bide desberdinetik ibili ginen. Bera Unibertsitatean eta ni Bizkaiko Foru Aldundiko itzultzaile lanetan. Eta, nola ez, gutxitu egin ziren harremanak ere. Hala ere, urtean zehar hainbat alditan elkar ikusten genuen, batez ere Euskaltzaindiko ageriko ekitaldietan.

Enrike Knör Borrás jauna, hemen, Aramaion, gogoratzean, bestalde, ezin aipatu gabe utzi hark herri honi zion begirunea eta maitasuna. Ahalegin handiak egin zituen Unibertsitatearen udako ikastaro trinkoak hona ekartzen. Irakasle ere izan zen ikastaro horietan.

Beraz, nire esker ona agertu nahi diet zuen aurrean berari eta bere familiakoei, neure eta Aramaioko herriaren izenean.

“Izan zirelako gara, eta garelako izango dira”

Hitzaldi honek euskarari buruzkoa izan behar duenez, egokitzen jo dut transmisioari buruzko gogoeta batzuk egitea.

Joan zen urtean, Euskaltzaindiaren 90. urteurrena zela eta, Arabako Aldundian izandako hitzaldi laburrean, *“gizakiok une eta toki zehatz batzuetan bizi izaten garela”*, eta horrek baldintzatzen duela gure bizitza gogoratu nuen. Izan ere, lurralde bakoitzeko geografiak eta demografiak baldintzatua izan ohi da. Aramaion ere hala gertatu dela uste dut.

Beraz, gogora ekar dezagun edozein hizkuntzak, bizirik iraun ahal izateko, ezinbestekoak dituela lurraldea eta gutxieneko hiztun kopurua. Faktore bi horiek baldintzatzen dute bere ibilbide historikoa. Honetan, adibiderik argiena, latinarena dugu. Hiztun kopuru handia izan, eta mendeetan goi-mailako zereginetan bizirik iraun arren, lurraldetasuna galtzean gainbehera etorri zen. Esperantoaren kasua ere antzekoa dugu. Lurralterik ez izatean, ahaleginak egin diren arren ez du gizartean errotzerik lortu.

Bestalde, psikologiak diosku pertsonon izaera, zeharo taxututa edota finkatuta geratzen dela, hainbatean, sei, zazpi edo zortzi urte bete orduko. Hau da, bizitzako lehen urte horietan jartzen ditugula gure geroko norabideen oinarriak. Adin horretan bideratuta geratzen omen da, gure nortasuna. Hortik, txiki-txikitako urte horiek duten garrantzia!

Guzti hori kontuan izanik, nire jardun honetan Aramaioko nire jaioterrian euskarak azken mendean egin duen ibilbide luzeko ikuspegi orokorra jarri nahi dizuet aurrez aurre: **nondik gatozen, non aurkitzen garen, eta norantz goazen**. Eta hori, ekitaldi hau berba gozoetan, asmo ederretan edota elkartasunezko harreman hutsetan gera ez dadin.

Eta, hasteko Felipe Arrese-Beitia olerkariaren harako olerki ospetsuko lehen ahapaldia aipatu nahi dut, oso egokia baita hemen gauden askoren bizitzako ibilbideak argitzeko.

Euskaldun jaio nintzan,
Euskalduna azi,
Euskara utsik amak

Eustan irakatsi;
Euskara maite maite
Zabiltz neugaz beti,
Euskara ill ezkeru
Ez dot gura bizi.

Zerbait gehiago (fedea) ezarriko nioke nire kasuan. Olerki honek bete-betean laburbiltzen du nire bizitza, eta dudarik gabe hemen gaur nire ondoan bildu zareten askorena ere bai. Azken batean euskarak bildu gaituelako hemen Euskal Herriko Herrialde guztietako jendea. Euskara dugulako Euskaltzaindiaren izaeraren zergatia. Euskarak definitzen duelako gure herria “Euskal Herria”.

1. Aramaio: kokapen geografikoa eta euskara.

1.1. Kokapen geografikoa.

Aramaio honela agertzen zaigu udalak plazaratutako mapan:

“Populazioaren banaketari buruz, gogoan izan behar dugu Aramaioko udalerrria 9 auzok osotzen dutela, zenbait auzotan entitate txikiagoak, auzuneak deituak ditugularik. Kanpotarrak harriturik geratu ohi dira auzoetan elizaren ondoan kanposantuak ikusterakoan. Baina hori antzinatek datorren zerbait dugu, hau da, elizateak izatean. Antzinako antolamendu bereziaren hondarrak dira”.

Aramaio historian zehar Arabatik Gipuzkoara eta Bizkaira joateko bidegurutzeta izan dugu. Lehenago harreman estuagoak izan zituen Bizkaiarekin, eta bertako foruak gaur arte indarrean izan ditu. Une honetan lotura estuagoak ditu Gipuzkoako Debagoieneko herriekin.

1.2. Euskara mota.

Txipi Ormaetxea hizkuntzalariak bere *Aramaioko euskara* liburuan, bertako euskararen berezitasunik nagusienak eskaintzen dizkigu, eta honako hau diosku: *“Ez dago zalantzarik: Aramaioko euskara gaur egun mendebaleko euskara deitzen den euskalkian sartu behar dugu. Edo orain arte deitu izan den bizkaiera euskalkian”.* Beste zerbait ere esaten digu: *“Beraz, Aramaioko euskara ondoan dituen Gipuzkoako herrietako euskararekin dator bat, nahiz eta desberdintasunak ere badiren”.*

Ikerketa sakona egiten duen arren, ez dugu oraindik Aramaioko euskarari buruzko lan osorik. Horretarako, aipatutako lan horretaz gainera, kontuan izan beharko ditugu Pedro Pujana eta Pedro Irizar jaunek egindako aditz-bilketak, Gotzon Garatek bertan jasotako datu ugari eta interesgarriak, Euskararen

Hizkuntza Atlasa prestatzeko bertan burututako grabaketetako datuak, toponimiak eskaintzen dizkigun zenbait argigarri, Gabirel Jauregiren euskara, eta beste hainbat berri. Hori ere lortuko dugu, hor-hemenka argitaratutako lanak batuz, eta beste zenbait ikerketa burutuz.

Oletako kasua, bestelakoa da. Oso interesgarria, gainera. Aparteko garrantzia du bertako euskarak, Otxandioko eta Ubidekoarekin batera, antzinako Arabako lautadako euskararen lekuko bakarra dugulako.

2. Euskararen XX. mendeko ibilbidea Aramaion

Hizkuntzaren transmisioa une eta toki historiko zehatzetan gauzatzen dela kontuan hartuz, euskarak hogeigarren mendean Aramaion (**gainbarrua** deitzen dugun alde honetan) egin duen ibilbideari buruzko datu nagusiak gogoratu nahi ditut lan honetan. Ikuspegi orokorra eskainiko dizuet ez dugulako gehiagorako astirik.

2.1. Gerra aurreko egoera:

Aramaion, Euskal Herriko beste zenbait herritan bezala, euskara izan da bertako berezko hizkuntza. Gasteiz inguruko herriak, hiriburuaren eraginez, XIX. mendearen erdialdean hasita, erdaldunduz joan ziren arren, Aramaioek euskaldun izaten jarraitu zuen. Hainbatean, jendea elizateetan bizitzeak ateak itxi zizkiolako erdarari.

Alderantziz, bizirik iraun zuen bertakoen euskaltzaletasunak edo euskarari zioten atxikimenduak. Horren lekuko ditugu bertan 1899an ospatutako lore jokoak. Gerra aurrean ere, inguruko herrietan sortutako euskal mugimenduak lur landua aurkitu zuen bertan. Gerrak eta ondoko errepresio frankistak goitik behera aldatu zuten egoera.

Gerra-ondokoa naizenez, beharrezkotzat jo dut gerrak gure herriari ekarri zuen txikizioa gogora ekartzea. Lekuko aparta dugu Gabirel Jauregi karmeldar aramaioarra. Abertzale eta euskal idazle zelako salatua izan ondoren, estu eta larri igaro zituen hainbat hilabete, hemen, Aramaion. Gasteizen berarekin aitortzen zen militar baten alabari esker salbatu zen.

Gerrak eta ondoko urteetako diktadura frankistak, izugarrizko errepresioa eta kaltea ekarri zioten Euskal Herriari eta euskarari. Ez dugu ahaztu behar euskararen alde lanean ari ziren hainbat herrigizon eta apaiz fusilatutakoak izan zirela; eta atzerrira joatea lortu ez zuten askok eta askok kartzela zigor gogorak jaso zituztela. Esaterako, Oletako semea zen Aita Leon Aranguren karmeldarrak, heriotza-zigorra ezarria izan ondoren, bederatzi urte egin zituen kartzelan.

Karmengo Argia aldizkariko zuzendari zen Lino Akesoloren epaiketan argi geratu zenez, euskararen alde lan egitea, sermolaritza-zereginetan euskaraz jardutea, euskal aldizkariak bultzatzea edota halakoetan lankide izatea, etsaiarekin kolaboratzea zenez, delitu larria zen. Zigor handia merezi zuen

delitua, nonbait. Nahiko izaten ziren, gainera, susmo hutsak zigor gogorak jasotzeko.

Gaur egun ere ikusi berri dugu halakorik, *Egunkariaren*, *Eginen* eta beste hainbat kasutan, demokrazia garaietan bizi garela behin eta berriro aldarrikatzen diguten arren. Sarritan, oinarritzko giza eskubideak ere ez direla errespetatzen dakusagu. Historiak argi agertzen digu beti antzera jazo izan dela kolonizazio egoeratan!

Euskarak izugarritzko zartada jaso zuen, bada. Bat-batean moztu edo urkatu zuten ahalegin handiak eginez berpizten ari zen euskararen aldeko mugimendu osoa. Euskararen landa berdea goitik behera urratu zuten, basamortu gorri bihurtuz. Euskaraz hitz egitea bera ere, hainbat kasutan delitu bihurtzeraino.

Sarritan ahaztu egiten da hau guztiau, gerra osteko hainbat euskaldunek seme-alabak euskaraz hezteko nahiz euskarari eusteko egin zituzten ahaleginak gutxietsiz edota behar den adina ez baloraturaz. Euskarak mespretxu ugari eta pertsekuzio gogorra jasan zituen. Beraz, ez dezagun ahaztu, euskara gaur egungo egoera larrira, neurri handi batean, gerra ondoko errepresio horren ondorioz etorri dela.

2.2. Gerra ondoko iraupen-urteak: 1940-1960

Nire umetako garaian, Aramaioko euskararen egoera gaurkoa ez bezalakoa zen. Batetik, populazioari begiratuz, “kalea” deitzen dugun Ibarren baino jende gehiago bizi zelako auzoetan. Eta auzoetako bizitza oso-osorik euskara hutsean izaten zelako. Ni ere, horrela bizi izan nintzen. Nire aurrekoek ez bezala, eskola ere auzoan bertan izan nuen. Eskola horrek, baina, gaztelania hutsean antolatuta izan arren, ia-ia ez zuen inolako eraginik gure eguneroko bizitzan. Eskolatik kanpo ez genuen inoiz ezertarako gaztelaniarik erabiltzen. Elizan ere, liturgia hizkuntza latina izanik, kristau-bidea, azalpenak, hitzaldiak, aitortzak, kantuak, den-dena euskara hutsean izaten zen.

Baserrietako bizimodua, bestalde, oso egokia zen transmisiorako. Familiak nahiko handiak izatean, etxean nahiz lanean bertako kideek elkarren artean hitz egiteko aukera ugari izaten zuten. Berez-berez ikasten ziren euskarako esakuneak eta ohiturak. Zaharren eta gaztetxoek arteko harremanak hain estuak izateak euskara aberatsa jasotzeko aukera paregabea eskaintzen zigun gaztetxoei. Auzoan egiten genuen bizitza osoa. Nik sarri aitortu izan dut Erdi Aroan edo bizitakoa naizela. Eta pozik, gainera!

Ibarren, ostera, gehienak euskaldunak izan arren, handiagoa zen gaztelaniaren presentzia. Umetxoek sarri erantzuten zieten gaztelaniaz euskaraz egiten zien gurasoei. Gurutze-bide latza izan zuten hainbat guraso euskaltzalek! Euskara egiteko beldurra ere ageri zen kolean. Gerra ostean Arrasaten eta inguruetan izandako immigrazio masiboak ere eragin handia izan zuen bertara lanera joaten ziren aramaioarrengan, erdara erabiltzen ohitzeko bide izan zelako.

Ibarran kuartel handi bat egoteak ere kalte handia egiten zion euskarari, bertakoak erdaldunak izanik, dendariak eta gaztelania erabiltzera behartzen zituztelako. Hala ere, auzoetatik jaisten ginenok, euskara hutsean konpontzen ginen.

Urte horiek, bizitza osorako markatu nindutela uste dut. Euskara erabiltzeaz gainera, euskaldun izaten ere ikasi nuen. Nire bizitzako ibilbidean eragin handia izan duten hainbat balio ere jaso nituen bertan; auzolanean edo talde-lanean jarduten, trukean ezer eskatu gabe beharrezan denari laguntzen, ingurua eta natura maitatzen, luzaroan isilean egoten, pertsona nagusiei begirunea izaten, uzta oparo jasotzeko eskuzabalez ereiten, ondasunak tentuz eta neurritz erabiltzen, eta beste hainbat gauza eder. Kristau bizitza ere bertan jaso nuen, etxean, elizan eta auzoan. Esan dudan moduan, berez-berez.

Askoren iritziz, tradiziozko auzolanerako antolaketa-joera horrek eragin zuzena izan zuen Arrasaten Kooperatibak bidean jarri zirenean.

Horrelakoa izan zen, gutxi gorabehera, 1940tik 1960ra arteko aramaioar gehienon bizimodua. Euskarak, oztopoak oztopo, oso indartsu jarraitzen zuen Ibarran bertan ere, irakaskuntza eta administrazioa gaztelania hutsean izan arren.

2.3. Azken 50 urte hauetako ibilbidea (1960-2010).

Aldi luze hau zatika aztertuko dut, hogeituroko bi aldi eta hamar urteko azkenaldia bereiziz. Horrela, errazago jorratuko dugu arloa.

2.3.1. Aldaketa demografikoak: 1960-1980

Hirurogeiko hamarkadetan aldaketa sakonak gertatu ziren Aramaion. Baserri bizitzaren gainbeheraren ondorioz, zeharo aldatu zen bertako biztanleen egoera, baserrietako gazteak kanpora joan beharra izan zutelako. Auzoetako jendea gutxitzeak, eta pertsonarik aktiboenak –gazteak– kanpora joateak, bide batez, erdararen gunea zen Ibarra auzoa indartzea ekarri zuen.

Horren ondorioa izan zen auzo-eskolak ixtea, eta umeak Ibarran batzea ere. Horrela, ume euskaldunak erdaldunekin nahastean hainbatean aldatu zen ume horien bizitza-ingurua, eta, normala denez, gaztelaniaren eragina jasaten hasi ziren. Ordura arte “*Baietz*” bakarrik esaten zutenak “*Akebaietz*” esaten hasi ziren. Eta horrelako beste zenbait esaera.

Horrek guztiak, jakina, ardura handia sortu zuen bertako euskaltzaleen artean. Eskola nazionaletan ezin zitzaizola euskarari lekurik egin ikusirik, ikastola jarri zen abian 1970ean herritarren diru-laguntzaz eliza honetako sakristian. Urtebete geroago udalak eskaintako lokaletara aldatzea lortu zen. Hala ere, ikastolako umeek ikasketak euskaraz egiten jarraitzeko eragozpenak zituztela ikusirik, guraso batzuk ALMEN ikastetxeko bazkide egin, eta seme-alabak bertara bidaltzen hasi ziren.

Ez zen, baina, hori arazoari benetako erantzuna emateko bidea. Gogor borrokatu behar izan zen, Arabako Aldundiak ikastola bere babespean hartu, eta eskolaurreko umeez jarraipena euskaraz Aramaion bertan izatea lortzeko. Bestetik, eskola nazionaleko umeez ere euskaldundu beharra zegoenez euskarazko eskolak ere martxan jartzea lortu zen, hasieran orduz kanpo izan arren. Azkenik, ikastola eta eskola nazionala elkartu, eta pixkanaka irakasle guztiak euskaldunak jartzea lortu zen.

1969an, nire apaiz-ikasketak egiten herritik kanpo urteetan izanda gero, berriro Aramaiorekin harremanetan hasi nintzenean, bihozkada gogorra jaso nuen, Ibarrako kaleetan erdara nagusitzen ari zela ikustean.

Kontzientziario falta zegoela eta, beste zenbait egintzen artean, hitzaldiak eta antolatu genituen jendeari konpromiso sendoak eskatzeko, 1963an kaleratutako *Pacem in terris* entziklika aztertuz. Horrela, euskararen aldeko mugimenduari bultzada berria ematea lortu genuen, martxan jarri nahi zen haurtzaindegiaren aldeko giroa areagotuz.

Nik beste zerbait ere egin nuen. Santutxuko gau-eskoletan genbiltzanok ordura arte Arratian eta Markinan ematen genituen udako ikastaro trinkoak Aramaioko Etxaguen auzora ekartzea lortu nuen. Alfabetatu eta euskarako titulua ateratzeko ikastaroak izaten ziren. Abade-etxea hutsik geratzeak aukera ederra eman zigun. Horretan, laguntza handia eman zidan auzoko elizaren ardura hartu zuen Ambrosio Bergaretxe apaizak ere. Geroago, leku zabalagoa behar, eta bi bizitzakoa izandako nire jaiotetxe zaharrera aldatu genituen eskolak.

Aramaioko hainbat gazteri, ikastaro horietan parte hartzeko aukera eskaini nien, herrian euskararen alde jarduteko prestatu nahirik. Ikastaroetan parte hartzen zutenak herrietako jaietara ere joaten zirenez, euskararenganako begirunea eta zaletasuna indartzeko bide izan ziren. Zortzi urtetan 400 bat ikasle izan ziren ikastaro trinko horietan. Auzoko jendeak harrera oso ona egin zien.

Euskaltzaindiak, Arabako euskaltzainek eta hainbat euskaltzalek Aramaioko euskarari bultzada eman nahirik, 1971n bertan bilera egin zuenean, hemengo euskararen egoerari buruzko txosten bat eskatu zidaten. Euskararen egoera larria izan arren hil-kanpaiak isildu nahi izan nituen, euskara galdata zegoela zioenei honako hau esanez: *“Gaur egun gure euskera, beste toki askotan legez, arrisku bizian agiri jaku, besterik ez. Beste edozein bazterretako arrisku berberetan. Ezin daikegu ba esan, ez euskera galdu danik ez indartsu dagoenik. Gure euskera atzeraka doala? Bai, eta... non ez?”*

Ibarrako egoerari buruzko datu batzuk ere bildu nituen: 4 urtetik beherako ume gehienak euskaldunak ziren. 4 eta 7 urte artekoak, euskara ulertu arren eragozpenak zituzten hitz egiterakoan. 7 eta 17 urte arteko Ibarrako gaztetxo gehienak ulertu baino ez zuten egiten euskara; bakarren batzuk erraztasunez hitz egin. 17 urtetik gorakoan artean ere oso ugaria zen erdara erabiltzeko joera.

Abiadura handiz atzeraka zihoan, bada, euskara. Nabarmena zen gaztelaniazko eskolak egiten zuen kaltea.

Egoera aldatzeko konponbide batzuk ere proposatu nituen: bertako euskaldunek beti euskara erabiltzeko konpromisoa hartzea; ikastola sortu berriari laguntzea; aurreko urtean hasitako gau-eskolak indartzea; euskarari berehala eskola nazionalean tokia egitea. Era berean, benetako konponbidea aramaioarren esku zegoela ere gogoratu nuen, agintariei nahiz herritarrei euskararen aldeko konpromiso sendoagoa hartzeko eskatuz.

Bi urte geroago, 1973ko udan, Aramaio osoa auzoz auzo ezagutzeko aukera izan nuen toponimiari buruzko lana egiten ibili nintzanean. Poz handia hartu nuen bertakoek zuten euskaltzetasuna ikusiz. Bide batez, izen-bilketa hori Aramaio sakonetik ezagutzeko bide izan nuen. Aurrerantzean askoz ere harreman estuagoak izan ditut aurretik ezagutu ere egiten ez nituen hainbat auzotako seme-alabekin.

Zorionez, diktaduraren azken urteetan, hainbat aldaketa politiko eta linguistiko izan genituen Euskal Herrian. Horrela, eragin handia izan zuten Aramaion Arrasate inguruan izandako hainbat gertaerek: kooperatibak abian jartzean Gipuzkoako hainbat euskaldun bertara etortzeak, ikastola abian jartzeak, *Eskola Laborala* indartzeak, ALMEN zentroak, eta Arrasate inguruan sortu zen euskararen aldeko mugimendu indartsuak. Horien guztien bidez arnas beroa hartu zuen euskarak bertan.

Elizetan euskarari, lekua egitea ere oso onuragarria izan zen. Aipatutako “*Pacem in terris*” entziklikak ere izugarritzko oihartzuna izan zuen Euskal Herri osoan, bete-betean aldarrikatzen zuelako hizkuntza propioa izateko gure herriak duen eskubidea. Hankaz gora jarri zituen euskararen kolonizazioa edota heriotza bultzatzen zutenen asmoak. Bide batez, dei egiten zien kristauei eskubide horien alde jokatzera. Elizek eta komentuek ere, beren babespeko lokaletan atak zabaltu zizkien haurtzaindegi, ikastola, gau-eskola, dantza-talde eta halakoei. 1970. hamarkadan euskararen alde eman ziren egintza ugariak hainbatean hobetu zuten Aramaioko euskararen egoera.

2.3.2. Autonomia garaia: 1980-2000

Aipatutako hogeitun urte inguruko epealdi horren ondoren, Autonomia garaia etorri ziren, eta euskarari lekua egin zitzaion irakaskuntza publikoan, administrazioan eta beste hainbat lekutan. Gertakari horiek eragina izan zuten Aramaion ere, hainbatean euskararen aldeko joerak indartuz.

Euskararen ezagutza-maila jakiteko lehen datu-bilketak 1981eko erroldan jarri ziren abian. Datu horiei buruzko azterketa interesgarria eskaini zigun Patxi Salaberri ikertzaileak 1995ean, Aita Gabirel Jauregi Uribarren karmeldarraren jaiotzako urteurrena gogoratzeko *KARMEL* karmeldarron aldizkariak prestatutako ale berezian.

- **Aramaioko populazioak gutxitzen jarraitzen zuen 1960. urte inguruan hasitako bidetik.** Horrela, esaterako 1981etik 1991ra artean 213 pertsona galdu zituen.
- **Euskararen ezagutzari dagokionez, gorakada nabaria gertatzen da** 1981 eta 1986 urteen artean. 1.174k (%89k) diote euskaldunak direla. Beste 73k (%5,54k) ia euskaldunak direla; eta 71ek (5,39k) erdaldunak direla. Bost urte geroago, 1986ko erroldan, ostera, gelditu egiten da 1970. urte inguruan hasitako euskararen gorakada. Oraingoan, 1.103k (43 gutxiagok) diote euskaldunak direla; 116k (45 gehiagok) ia euskaldunak direla; berdintsu jarraitzen du erdaldunen kopuruak 65ek (5 gutxiagok).
- **Euskararen etxeko erabilerari dagokionez,** erroldako datuen arabera, Aramaion bizi ziren 1.310 pertsonen artean honakoa ageri zaigu:
 - Euskaldunak 1.103 izan arren, 882k erabiltzen zuten etxean euskara.
 - Erdaldunak 65 bakarrik izan arren, 209k erabiltzen zuten etxean erdara.
 - Ia euskaldunak 116 arren, 209k erabiltzen zituzten euskara eta gaztelania nahasian etxean.

Ondorioa: Erroldako datuen arabera, 221 euskaldunek ez zuten euskara erabiltzen etxean. Asko ugaritu zen (93 pertsona) euskara-gaztelania nahasian erabiltzen zutenen kopurua. Erdaldunak ez ziren 144 pertsonak erdara erabiltzen zuten etxean.

- **Kaleko erabilera neurtzeko lehen inkesta 1993an egin zuen EKBk.** Talderik talde (ume, gazte, heldu eta zaharrak bereiziz) egindako inkestan datu hauek ageri zaizkigu:
 - Umeen artean (0-14 urte) %89k jakin arren, %65ek erabiltzen zuten.
 - Gazteen artean (15-24 urte) %85ek jakin arren, %64k erabiltzen zuten.
 - Helduen artean (25-64 urte), %84k jakin arren, %40k bakarrik erabiltzen zuten.
 - Helduen artean (25-64 urte), %84k jakin arren, %40k bakarrik erabiltzen zuten.
 - Zaharren artean (65etik gorakoak) %86k jakin arren, %75ek erabiltzen zuten.

Ondorioa: %85ek jakin arren, %57k erabiltzen zuten euskara. Akatsik handiena (erdiek baino gutxiagok erabiltzea) herrian eraginik zuzenena zuten 25-64 urte artekoen artean ageri zen.

2.2.3. Gogoeta garaia: 2000-2010

Geroago beste hiru inkesta egin dira. SIADEKOk 2001ean, eta *Soziolinguistika Klusterrak* 2003an eta 2008an. Azken bi inkestetan 1993an EKBk egindako inkestako emaitzen antzerako datuak ageri zaizkigu,

azkenengoan (2008koan) beheranzko joera nabariagoa bada ere. Beraz, esan dezakegu Aramaion euskara, nahiko pertsonak (%80 inguruk) ezagutzen dutela. Erabili, ostera, %53-57 inguruk bakarrik. Populaziorik erdaldunena 35-50 urte dituztenen artekoa da. Bertako gune nagusian, Ibarra, adin horretako %20 erdaldunak dira.

Inkesta guztietan ageri da adineko pertsonak (35-70 urte artekoak) direla euskara gutxien erabiltzen dutenak. Beraz, sozialki eta ekonomikoki herrian eraginik handiena duten pertsonak. Bestalde, beste hainbat lekutan bezala, euskararen erabilera beherantz egiten hasi da gaztetxoan artean ere. Argi dago, bada, irakaskuntzak ezin duela adinekoen hutsunea konpondu. Bide batez esan beharra dago, honetan guztian izugarritzko eragina izaten dutela ohitura txarrek. Hau da, erdaldunekin erdara erabiltzen ohitu eta gero euskaldunen artean ere erdaraz jarraitzeak. Behin euskara eta hurrengoan erdara erabiltzea ere, euskara galtzeko lehen pausoa izaten da. Horrek erraztasuna galtzea ekartzen du, eta, denok dakigu, zenbat eta erraztasun gutxiago izan, hainbat eta errazago jotzen dela baztertzera.

Hau honela, gogora ekarri behar ditugu Gandiagaren hitzak: *hizkuntza bat ez da galtzen ez dakitenek ikasten ez dutelako, dakitenek hitz egiten ez dutelako baizik*. Jakina, euskaldunei erantzukizunik kendu gabe, erdaldunek ere badute honetan ardura hartu beharrik, ezinezkoa delako inguru erdaldunean euskaraz bizitzea.

3. Erronka berriak:

Euskaldunok bizitzako une guztietan euskara erabiltzeko asmo sendoa hartu arren, ia ezinezkoa dugu gaur egungo gizarteko egoeran, gure ingurua gaztelaniaz bizitzeko antolatua dugulako. Gaur egun, gainera, beste erronka batzuei aurre egin beharra ere badugu. Goitik behera aldatu zaigu muga geografikoaren ikuspegia eta eragina. Orain, mundua herri handi bakar bihurtzen ari zaigu. Kokaleku birtual batean bizi garela esan daiteke.

Komunikabide berrien bidez (Telebista, Internet, Eskuko telefono eta abarren bidez) gure etxeko ate-leihoak mundura zabaldua bizi gara. Euskarak inguru berri horrek dakarzkigun eragozpenei aurre egin beharra du.

Era berean, azken aldian gure artera etortzen ari zaizkigun immigrante erdaldunek ere (gure zahar euskaldunak zaintzen jarduten dute askotan) hainbat eragozpen sortzen digute kalean nahiz familietan euskaraz bizi ahal izateko.

Izugarria dugu, baita ere, globalizazioak eta teknologia berriek dakarten iraultza. Zeharo aldatzen ari da gure ume eta gaztetxoan inguru linguistikoa. Geroago eta zailagoa gertatzen ari da hizkuntzaren transmisioa familietan. Gurasoak geroago eta asti gutxiago dute umeekin euskaraz jarduteko. Hizkuntzak erroak sendo jartzeko beharrezkoak dituen inguru euskaldunak desagertzen ari zaizkigu.

Hizkuntza, batez ere ahozko jarduna izanik, eta ondorioz bere bizia eta indarra erabileran egonik, kezka handia sortzen digu zenbait egoera berrik, esaterako, gure ume eta gaztetxoek geroago eta denbora gehiago ordenagailu eta antzerako tresna “mutuen” aurrean igarotzeak. Hain zuzen ere, hizkuntza ezin delako hitz egin gabe bizi, eta hitz egiteko erraztasuna galtzeak alde batera uztea ekartzen duelako.

Era berean, euskarak bizi-iraupenerako beharrezkoak dituen hainbat alorretan aurrerakuntzak izan baditugu ere, oso txikiak izan dira inguruko hizkuntzetan gertatutakoekin konparatuz. Guk bi urrats eman orduko hamar ematen dituzte gure ingurukoek. Ito egiten gaituzte. Aurrera egin ezinean gabiltza.

Egoera horrela, ez dugu nahikoa asmo onak edo gogo finak izatea. Euskaraz bizitzea ahalbideratuko digun gizartea behar dugu. Oraindik ez digute aitortzen euskaldunoi Euskal Herrian euskaraz bizitzeko eskubidea. Bizitzako hainbat unetan eta tokitan erdara erabiltzera behartzen gaituzte. Ez da oraingo egoera larri hau aldatzeko benetako urratsik ematen. Txarrago oraindik, azken aldian, sarriegi Euskal Herrian zehar kontrako egintzak ikusten ari gara.

Eleaniztasunean oinarritutako irakaskuntza dela eta ere, hainbat zalantza eta kezka sortzen zaizkigu, euskarak azken urteotan irakaskuntzan (A eta B ereduetan batez ere) sekulako porrota izan duela ikusi ondoren. Hainbat itaun datozkigu bat-batean burura: nondik aterako da plan berrietarako astia? Oraingoan ere, ez ote da euskara kaltetuko duen eredia aukeratu? Lehendik txarto eta, beharbada, aurrerantzean oraindik txarrago!

Unerik egokiena edo aproposena genuke, bada, estatuari eta beraren ordezkariari euskararen aldeko diskriminazio positiboa eskatzeko, neurri batean, behikik behin, gerra osteko urteetan egindako kalteak konpontzeko.

New Yorken egin berri den *Nazio Batuen Erakundearen jatorrizko herrien batzarrean*, euskaldunoi ez zaizkigula hizkuntza-eskubideak aitortu ondoren, “*hizkuntza bat desagertzen denean herri bat desagertzen dela*” gogorarazten digute. Eta hori esan ostean konpromisoa eskatzen zaigu: “*eskubideen aldarrikapena ez da aski; herriek eurek, hizkuntzaren eta kulturaren garapena ahalbideratzeko estrategiak planteatzeko eginbeharrak dauzkate*”.

Estrategia egokiak abian jarri beharra aipatzen dute. Horren bila ibili gara azken urte hauetan. Ahalegin handiak egin dira bide egokien bila. Eta, azkenean, honetan ere aurrerantz egitea lortu dugu. Atera berri ditu *Kontseiluak* (Euskal Herrian euskaraz lanean diharduten berrogeita hamasei erakundeetako ordezkariak osotutako erakundeak) horretarako bide izan daitezkeen bi liburuxka eder: *Ikasle euskaldun eleanitzak sortzen eta Euskararen erabilera areagotzeko estrategiak eskolatik abiatuta*. Beraz, nahi izanez gero, badugu liburuxka horietan ekarpenik eta gogoan hartzekorik ugari.

4. Ba ete du Aramaion euskarak etorkizunik?

Aurreko datuen arabera, Aramaion, euskararen erabilera nahiko egoera larrian ageri zaigun arren, badugu itxaropenerako biderik, gure arteko euskaldunen kopurua oraindik oso handia delako. Aramaio, bestalde, UEMAn (Udalerri Euskaldunen Mankomunitatean) sartuta dugu; bertako udal administrazioa euskaraz bizi da; bertako umeen heziketa ere euskaraz da 12 urtera arte, behinik behin; bertako bizilagunek aldizkari eta telebista euskaldunak eskuratzeko aukera paregabeak dituzte. Udala ere fin ari da euskara bultzatu nahian.

Beste zerbait ere badugu aldeko. Bertan hainbat elkarte (17) jardunean izatea. Horien artean zenbait, gainera, jo eta ke dihardute euskararen alde lanean.

Hori horrela, hemen zareten elkarte horietako ordezkari eta kideoi, bihotz-bihotzez eta banan-banan dei egin nahi dizuet, euskararen aldeko ahaleginetan batera jardutera, gure herriaren etorkizun euskalduna jokoan dugu eta. Zuen taldeetako 10 pertsonak beti euskara erabiltzeko konpromisoa hartu ezker, iraultza gertatuko litzateke herrian nahiz etxeetan.

Etxe bizitza berriak direla bide, azken urteetan gertatzen ari den populazioaren aldaketak ere itxaropenerako ateak irekitzen ditu, bertako hainbat seme-alaba bizitzen herrian geratzea ekarri duelako. Guraso gazte horiek euskarari indar berria emateko aukera izan daitezke. Bultza ditzagun horretara.

Hona etorri zareten inguruko udaletako ordezkarioi ere, zerbait gogoratu eta eskatu nahi dizuet. Elkarren ondoan bizi zarete Arrasate, Eskoriatza, Aretxabaleta, eta Aramaioko udaletakoak. Badakit azken urte hauetan hainbat urrats txalogarri eman dituzuela euskararen alde. Abian jarritako ahalegin horiek areagotu beharra duzue, euskarak eta beste hainbat interesek elkartutako familia handia egiten duzuenez.

Zuen herrietako seme-alabek lotura estuak dituzte beraien artean, lanean, irakaskuntza mailetan, denbora-pasatzeko ekitaldietan, eta beste hainbat alorretan. Horrek, udal guztiak elkar hartuta jokatzeko eskatzen du. Batez ere, ume eta gaztetxoentzat, euskaraz bizi daitezen, elkar-lanean giro euskalduna sortzea. Oletakoek, jakina, Otxandioko udalarekin batera jardun beharko dute, helburu berdinak lortzeko.

Beraz, Euskaltzaindiak 1971n egin zuen bilera, aramaioarrak euskararen alde bultzatzeko urratsa izan zenez, gaurko bilera hau ere, euskararen erabilerari bultzada emateko izatea nahi nuke. Orduan nik laburpen modura esandakoek, oraindik indarrean dirautela uste dut: *Gure herri hau oraingo euskaldun dogu, nahiz da bertako euskera egoera gatz baten aurkitu. Ez dira izan ba alperrezkoak gure aurrekoen ahaleginak. Hala ta guztiz bere, hemen bere, atzeraka hasi jaku euskera. Arrisku haundi batean aurkitzen da*".

AZKEN HITZAK

Hitzaldi honen izenburuari **zirelako gara eta garelako izango dira** amaiera emateko, ezinbestekotzat jo dut beste zerbait ere gogora ekartzea. Aramaioko euskararen ibilbideari begirada zabala egin ondoren, azken mende erdi honetan euskararen alde izugarritzko ordu pila eta dirutza multzo kontaezina jarri duten Euskal Herriko erakunde eta pertsona guztiei neure begirunea agertu nahi diet. Euren ahalegin handi horri esker jarraitzen duelako gure Euskal Herriak euskaldun izaten.

Hor ditugu EUSKALTZAINDIAK eginiko lanaz gainera, beste hainbat erakunde ekintzaile eta egintza txalogarri. Besteak beste,

1. Ume eta gaztetxoak euskalduntzeko lan izugarria egin duten eta etenik gabe egiten diharduten ikastolak.
2. Ikastoletara joateko aukerarik ez zuten umeak alfabetatzeko lan paregabea egin zuen KILI-KILI talde eragilea.
3. Adinekoak alfabetatzeko nahiz erdaldunak euskalduntzeko lan izugarria burutu izan duten eta burutzen ari diren AEK, IKA, LABAYRU eta beste zenbait talde.
4. Euskarari goi mailetako irakaskuntzan lekua egiteko jardun izan duten UEUko eta Unibertsitateko hainbat irakasle gartsu.
5. Euskal Herriko bazter guztietan euskaldunak batu eta euskaltzaletasuna areagotzen sekulako lana egin duten bertsolariak eta kantariak.
6. Eta hori guztia ahalbideratzeko edota horiek guztiek bultzatuta, testugintzan, hiztegi-gintzan, literaturan, itzulpen-gintzan, musikagintzan, komunikabideetan (ahozkoetan nahiz idatzietan), administrazioan, eta beste hainbat eta hainbat alorretan, inongo laguntzarik gabe edota laguntza urriak jasoz, etengabeki euskararen alde jardun izan duen jendetza.
7. Auzolanak (talde-lanak) halako indar handia izan duen gure herri honetan ezin aipatu gabe utzi, EKBk abian jarritako batasun bidea gailurrera eramane duen KONTSEILUA. Globalizazioaren garai honetan izugarritzko eragina izaten ari da erakunde honek gogor dihardu euskararen transmisioa ahalbideratzen nahiz berreskuratze-lanetan.
8. Gogora ekarri nahi ditut, baita ere, erakundeetan egon ez arren, Euskal Herri osoan zehar, gehienetan isileko lan neketsu artean, euskararen bizi-iraupenerako ahalegin izugarria egin duten gure aurreko euskaldun guztiak.
9. Azkenik nire begirunea erakutsi nahi diet, baita ere, ahalegin handia eginez euskara ikasi ondoren, zabaltzeko ahaleginetan euskaldun asko baino finagoak izanik, bidelagun izan ditugun euskaldun berri ekintzaileei.

Ez dut uste mundu zabalean, hizkuntzaren alde Euskal Herriak egin duen adinako ahalegina egin duen herri asko izango denik. Euskaldunok Euskal Herri euskalduna nahi dugula erakutsi dugu era askotara, behin eta berriro Euskal Herri osoan euskaraz bizitzeko eskubidea aldarrikatuz. Argi adierazi dugu aurreko belaunaldietatik jaso dugun euskara etorkizuneko belaunaldiei eskaini

nahi diegula. KONTSEILUAK egin berri digun deiari jarraituz, heldu zaigu BAI EUSKARARI esatetik EUSKARAZ BAI esanez euskaraz bizitzeko unea.

Horregatik Euskal Herriaren ordezkari nagusi dugun Euskaltzaindiaren egintza honetan, GOGOZ eta ADOREZ (hain gogoko ditudan bi hitzok erabiliz), gizarteko alor desberdinetan lan izugarri hori egiten jardun izan duten, eta oraindik diharduten guztiak gogora ekarri nahi izan ditut, gaur hemen, zuen aurrean, eta guztientzat txalo bero bat eskatu hona etorri zareten guztioi.

Patxi Uribarren Leturiaga
Aramaion, 2010eko maiatzaren 28an